

JOSIP BRATULIĆ, *Istarski razvod*. Čakavski sabor, Pula 1978, 298.

U izdanju Čakavskog sabora iz Pule izašla je 1978. lijepo opremljena knjiga (oko 300 str.) Josipa Bratulića sa studijom o *Istarskom razvodu* i kritički tekst toga »prvog hrvatskog dokumenta međunarodnog značenja pisanog hrvatskim jezikom« (koji predstavlja kancelarijskim tipom glagoljice pisani zapisnik o razgraničenju triju gospodara Istre: akvilejskog patrijarha, Venecije i goričko-pazinskih knezova i koji je, po Bratulićevu iscrpno argumentiranom uvjerenju, nastao najvjerojatnije 1325. godine).

Bratulić je svoju studiju koncipirao kao svestranu analizu i *Istarskog razvoda* (sa svih onih stajališta koja su mu se činila relevantnim) i literature o njemu i društveno-političkih, kulturnih i sl. prilika iz vremena nastanka toga spomenika.

Nakon *Uvoda*, u kojemu se iznosi kratka povijest istraživanja i poglavlja pod naslovom *Zadaci novih istraživanja*, u kojemu nam Bratulić obećava da će njegova radnja »otvoriti nekoje probleme, nekoje će pokušati riješiti ili barem predložiti rješenja« (12), autor se temeljito pozabavio dojakošnjom literaturom o *Razvodu*. Analizirani su, između ostalih, radovi sljedećih istraživača: Petra Kandlera, Carla de Franceschija, I. Sreznjevskog, Ivana Črnčića, Šime Ljubića, Milka Kosa, N. Žica, Luke Kirca, Camilla de Franceschija, Matka Rojnića, Bernarda Stullija, Zvane Črnje, Tone Peruška ...

Kako su o *Razvodu* iznijeta raznolika mišljenja (zahvaljujući, pored ostalog, znatnom broju nejasnih mjesta), Bratulić posebnu pažnju posvećuje onim najudaljenijima. Najduže se zadržava na stavovima onih istraživača koji su, iz različitih razloga od kojih politički nisu bili među posljednjima, izražavali sumnju u autentičnost *Istarskoga razvoda*. Tako je, na primjer, Carlo de Franceschi (a njegove su stavove dobrim dijelom kasnije prihvatili Milko Kos i Camillo de Franceschi) tvrdio kako je *Istarski razvod* falsifikat i kako, čak, postoji mogućnost da je naručen u nacionalističko-političke svrhe u prvoj polovini 16. stoljeća, tj. za vrijeme protestantskog pokreta među Slavenima u Istri povezanog s jugoslavenskim nacionalnim i političkim porodom (23).

Drugi istraživači (npr. Kirac i Stulli) ističu da je *Istarski razvod* »najdragocjeniji izvor za povijest i etnografiju istarskih Slavena« (u prvom redu Hrvata); on svjedoči o tome da su Hrvati u Istri bili gusto naseljeni već u 13. stoljeću, da su se služili svojim jezikom i pismom, da su imali svoje pravne institucije i listine te da su »zubima i noktima« (54) branili svoju zemlju. Ističu također da se teško može navesti ozbiljan i konkretan »prigovor sadržajnoj vrijednosti i valjanosti« toga spomenika, da je potvrđeno kako su se *Istarskim razvodom* koristile u 16. i 17. stoljeću mletačke vlasti te da se taj spomenik »organski uklapa u doba procvata hrvatske glagoljske isprave u Primorju i kvarnerskim otocima počevši od 13. st.« (63).

U svom *Osvrtu na literaturu o Istarskom razvodu* Bratulić konstatira da su stavovi oca i sina de Franceschi u prvom redu rezultat »netrpeljivoga stava prema svemu što je u Istri hrvatsko« (67). Mišljenje Milka Kosa ne smatra uvjerljivim zbog toga što nije objasnio »povod ni namjeru falsifikatora«, zamjera mu što nije upozorio »na stvarnu vrijednost i važnost spomenika, makar on nastao i sredinom 15. stoljeća« (68) i što nije bio dovoljno kritičan i osjetljiv jer je na temelju podatka o graničnom sporu na Motovunštini 1457. godine, u kojem su Mlečani odbili neki lažni dokument, zaključio da su oni odbili baš *Razvod*.

Bratulić odbacuje pretpostavku prema kojoj su hrvatski notari proširivali stare isprave. Štoviše, on smatra kako je vjerojatnije da su činili obrnuto, tj. da su (i prepisivači i prevodioci) preskakali dijelove koji nisu bili relevantni za utvrđivanje granice. Pretpostavka je, u svakom slučaju, vrlo vjerojatna, ali bez prvopisa teško da može biti i dokazana.

Poglavlje pod naslovom *Iz problematike teksta Istarskog razvoda* ima četiri potpoglavlja.

U prvome nas Bratulić iscrpno obavještava o sudbini pojedinih prijepisa *Istarskog razvoda* (prijepisi Jakova i Levca Križanića; Kršanski, Momjanski ...), o tome tko ih je i gdje našao, o tome gdje se sada čuvaju, o vremenima nastanka pojedinog od njih, o pretpostavkama u vezi s ranijim prijepisima itd.

Drugo poglavlje sadrži brojne informacije o prijevodima *Istarskog razvoda* (na latinski i talijanski), u trećem se govori o dosadašnjim izdanjima *Razvoda* i glavnim značajkama pojedinih izdanja, a u četvrtom se daju napomene o paleografiji. Te su napomene zanimljive ne samo s obzirom na *Razvod* (koji je sačuvan u prijepisu kancelarijskim kurzivom, tj. poslovnim pismom; Bratulić, međutim, na osnovi obrazloženih pretpostavaka zaključuje da su raniji prijepisi bili pisani knjižnim pismom — to se odnosi i na tzv. protokol Jakova Križanića) nego i s obzirom na problematiku glagoljskih spomenika općenito (npr. napomene o razgraničenju liturgijskog, knjižnog i kancelarijskog pisma, o ulozi paleografskih podataka u prosuđivanju vrijednosti i starine pojedinih spomenika i sl.).

U poglavlju *Istarski razvod u porodici hrvatskih pravnih spomenika* autor iznosi zanimljivu tvrdnju, koju potkrepljuje brojnim podacima i citatima, da se najstarije razvodne isprave, a među njima *Istarskom razvodu* pripada posebno mjesto, razlikuju od isprava nastalih u toku 16. i 17. stoljeća u prvom redu po tome što se u njima osjeća snažan utjecaj narodnih običaja i vjerovanja. Štoviše, i sam čin razvođenja smatrao se u tim ispravama kulturnim činom.

U poglavlju *Istarski razvod — povijesni i društvenopovijesni spomenik srednjovjekovne Istre* daje se dosta elemenata za analizu povijesnog, društvenog i gospodarskog stanja u Istri na temelju stvarnih podataka koje *Razvod* sadrži. Bratulić napominje da je takva analiza mnogo potrebnija od tzv. diplomatske analize koja se za-

država u prvom redu na formalnim osobinama spomenika, a koju je izvršio Milko Kos.

Istarski razvod odražava vrijeme pucanja feudalnih okvira kakve su nametnuli Franci i, s druge strane, vrijeme kad još nije bio u potpunosti konstituiran tzv. urbanizirani feudalizam, kad gradovi još nisu osjećali svu težinu mletačke vlasti. S tim u vezi Bratulić posebno ističe da se u tekstu *Razvoda* susreće društvena institucija koja je promakla pažnji proučavatelja starije povijesti Istre. Riječ je o zemaljskom plemstvu, tzv. *deželanima* koji se u kasnijim spomenicima ne spominju, najvjerojatnije zato što su uskoro bili pokmećeni.

Što se tiče gospodarskog aspekta, Bratulić posebno naglašava da je u *Razvodu* fiksirana seoska općina (tzv. *komun*) »u fazi prelaska iz isključivo ratarske proizvodnje, kao osnovne privredne djelatnosti, na intenzivnije bavljenje stočarstvom, vjerojatno stokom sitnoga zuba« (137). Štoviše, ta je ekonomska prekretnica jedan od glavnih razloga i nastanku *Razvoda*. On je, naime, čitav posvećen »razgraničenju općina u pogledu prava paše« (138). Vlasništvo nad obrađenim površinama i nije bilo sporno.

Istarski je razvod, dakle, jedan od rijetkih spomenika koji svjedoče o vremenu obilježenom prekretnicom i u društvenom i u političkom i u gospodarskom životu Istre.

Jezična analiza *Razvoda* (poglavlje *O jeziku Istarskog razvoda*) podređeno je autorovoj namjeri da pokaže i dokaže kako je taj spomenik nastao znatno prije 16. stoljeća, tj. da dokaže kako je »jezik spomenika na početku 16. stoljeća bio vrlo arhaičan« (148). U tu svrhu Bratulić posebno izdvaja frekventnost apsolutnih konstrukcija (koje su karakteristične samo za najstarije zapadne tekstove), oblika *v*-osnova ženskoga roda (*smoki, creki* i sl.) te oblika starog duala (npr. *sedehota, pijahota* ...).

Osim toga, Bratulić se osvrće i na neke starije jezične analize spomenika upozoravajući posebno na neka pogrešna (npr. Starčevićeva) ili tendenciozna tumačenja.

Zaključuje da bi jezik *Istarskoga razvoda* trebalo obraditi i monografski te da bi takva obrada, koju bitno olakšava kompjutorska konkordancija (Moguša i Bujasa), bez sumnje dovela do važnih otkrića i do rasvjetljenja brojnih nejasnoća.

U poglavlju *Iz problematike proučavanja hrvatskih pravnih spomenika kao spomenika književnosti* autor konstatira da su naši literarni historičari, unatoč izuzetno vrijednim prilozima Vatroslava Jagića koji je uviđao književno-estetsku vrijednost hrvatskih pravnih spomenika, »cjelokupnu znanstvenu problematiku« u vezi s tim spomenicima »prepustili pravnim historicima i proučavaocima povijesti jezika« (160). U daljem se tekstu na primjerima iz triju spomenika srednjovjekovnog prava (*Povaljske listine, Poljičkog statuta* i *Istarskog razvoda*) konkretno ilustrira u čemu

se sastoji književna vrijednost tih tekstova te kako se oni s toga aspekta mogu analizirati i valorizirati.

Teorijski i književnopovijesno je najutemeljenije i najrelevantnije poglavlje u kome se Bratulić bavi određenjem *Istarskog razvoda* kao književnog spomenika. Na vrlo kompleksno pitanje razgraničenja književnih od neknjiževnih tekstova Bratulić daje odgovor u kome se uglavnom priklanja stavovima Radoslava Katičića (prema kojima se književni tekst razlikuje od neknjiževnoga po tome što mu se sadržaj jezične postave ostvaruje u šveukupnosti životnoga iskustva, a ne u pojedinoj situaciji).

Vrlo je zanimljivo, po mom mišljenju sasvim prihvatljivo i za starije tekstove osobito relevantno, Bratulićevo poimanje prema kojemu bi interpretacija trebala biti hermeneutika, a ne promatranje književnog djela kao izdvojene i nezavisne datosti (»interpretatizam« zagrebačke književnoteorijske škole) koje je zapravo reakcija na tradicionalni filološki pristup u kome su se promatrale (samo) izvanjske pojavnosti književnog teksta.

Od ostalih poglavlja posebnu pažnju zaslužuje poglavlje o stilskim osobitostima u kome autor izdvaja nekoliko karakterističnih stilskih postupaka u *Razvodu* (polisintetsko *i*, frekventnost aorista i dr.) i analizira njihovu funkciju u tekstu spomenika.

Osnovna je značajka Bratulićeve studije – svestranost. Ona može biti shvaćena kao vrlina, ali i kao mana. Vrlina zato što se u studiji *Razvodu* pristupa gotovo sa svih mogućih aspekata koji mogu dovesti do novih spoznaja, što je autor, analizirajući literaturu o spomeniku, imao priliku pokazati koji su aspekti u pristupu zanemareni, a koji, eventualno, predimenzionirani. Vrlina je, napokon, i to što nam studija predstavlja Josipa Bratulića kao vrlo radoznala i obaviještena znanstvenog radnika koji se podjednako dobro razumije i u povijest, i u lingvistiku, i u znanost o književnosti, i u paleografiju ... Bratuliću pripada posebno priznanje i po tome što radi u vremenu u kojem je sve manje ljudi spremnih da s ljubavlju i strpljenjem skidaju zrno po zrno prašine i zaborava s još uvijek nedovoljno poznate i istražene ostavštine naših starih.

Mane su takva pristupa (ako se o njima uopće može govoriti) u tome što on ne dopušta autoru da se iscrpnije i temeljitije pozabavi nekim od naznačenih problema. Osim pitanja datiranja *Razvoda*, kojemu je posvećeno najviše pažnje i prostora, o ostalim aspektima dane su samo skice (iako vrlo relevantne, informativne i poticajne) za buduća istraživanja (npr. jezični aspekt, kulturnopovijesni, gospodarskopovijesni, društvenopovijesni, interpretacijski, stilistički ...). Toga je sasvim svjestan i sam autor kad piše (u zaključku) da je »povijest proučavanja *Istarskoga razvoda* tek započeta« (215).

Dodao bih na kraju još i to da je ova izuzetno vrijedna knjiga zaslužila bolji odnos korektora. Usp. samo na str. 110: *razumijeti, došta* (mj. *dosta*), *grafijki* (mj. *grafijski*), *predpostaviti*.

Ivo Pranjković

Spovid općena, Senj 1496. Faksimilirano izdanje, Senj 1978, 73 str. (uredili ANICA NAZOR i BRANKO FUČIĆ); Latinička transkripcija, Senj 1979, XXX + 99 (priredila ANICA NAZOR).

Na znanstvenom skupu »Senjske tiskare u 15–16. st. i 19–20. st.« priređenom u Senju 22. i 23. listopada g. 1974. u povodu 480. obljetnice senjske glagoljske tiskare jedna od dalekovidnih spoznaja Skupa koja se kao neodgodiv zadatak postavila pred hrvatsku kulturu bila je »O potrebi kritičkih ili faksimiliranih izdanja senjske tiskare« kako je u svom prilogu formulirala A. Nazor. Autoričin referat bio je gorljiv i obrazložen poziv na angažirano i sustavno istraživanje i pretiskivanje prvih izdanja hrvatskoga tiskarstva, napose glagoljskih senjskih tiskopisa kojima se autorica inače bavi. Senjska glagoljska tiskara djelovala je od g. 1494–1508. u kući Silvestra Bedričića. Kroz to je vrijeme tiskano sedam glagoljskih knjiga od kojih su tek dvije bogoslužbeni priručnici *Misal* i *Ritual* a ostale su moralno–poučnoga sadržaja. Prvi je otisnut glagoljski misal g. 1494. a po tom *Spovid općena* g. 1496. Slijedi *Ritual s Meštrijom od dobra umrtija* g. 1507. (ili g. 1508) i iste godine *Naručnik plebanušev*. Godinu dana kasnije (1508) tiskani su *Mirakuli blažene deve Marie, Korizmenjak* i *Transit sv. Jeronima*. Sve su ove tiskane knjige ažurni prijevodi ondašnje popularne duhovne literature susjedne Italije. *Spovid općena* je čakavski prijevod duhovnoga priručnika za obavljanje ispovijedi *Confessionale generale* milanskoga franjevca i propovjednika iz 15. st. Michaela Carcana. Tekst sadrži niz praktičnih uputa za valjano obavljanje ispovijedi. Knjižicu je preveo senjski plemić i biskup Jakov Blažiolović a tiskao ju je Vrbničanin Blaž Baromić, senjski kanonik i osnivač senjske tiskare 25. travnja g. 1496. *Spovid općena* je prva tiskana knjiga čakavskoga jezika na domaćem tlu (godinu dana je stariji čakavsko–latinički *Lekcionar Bernardina Splićanina* tiskan 12. ožujka g. 1495. ali u Veneciji). Od senjskih prvotisaka do pojave pretiska *Spovidi općene* izdan je samo tekst *Spovidi* (ćirilička transliteracija, I. Milčetić, Starine JAZU, knj. 23) i *Mirakuli ili čudesa* (R. Strohal, Zagreb 1917). *Spovid općena* je druga i opsegom najmanja u seriji istisaka senjske tiskare. Ona je ujedno bibliofilska rijetkost, jer je proživjela do nas u jednom primjerku koji posjeduju franjevci–trećoreci na Ksaveru u Zagrebu.

SLOVO

31

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU

ZAGREB 1981.

S L O V O

**ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb**

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 31

**Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ**

**Glavni urednik:
ANICA NAZOR**

**Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR**

**Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ**

**Lektor tekstova na hrvatskom jeziku:
ZRINKA VUKOVIĆ**

**Korektori:
JASNA VINCE, ANICA VLAŠIĆ-ANIĆ**

**Ovaj broj časopisa »Slovo« izlazi uz financijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad
SR Hrvatske, SIZ-VII.**

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1982.